

Kraj patrijarhata

Šarić, Danijela

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:543453>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-09-26**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i sociologije

Danijela Šarić

Kraj patrijarhata

Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2020.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Katedra za sociologiju

Preddiplomski studij engleskog jezika i književnosti i sociologije

Danijela Šarić

Kraj patrijarhata

Završni rad

Znanstveno područje: društvene znanosti; znanstveno polje: sociologija;
znanstvena grana: posebne sociologije

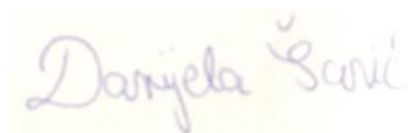
Mentorica: doc. dr. sc. Anita Dremel

Osijek, 2020.

IZJAVA

Izjavljujem pod punom materijalnom i moralnom odgovornošću da sam ovaj rad samostalno izradila i da u njemu nema preuzetih dijelova tekstova tuđih autora bez označenog izvora.

Vlastoručnim potpisom potvrđujem da sam suglasna da Filozofski fakultet Osijek trajno pohrani i javno objavi ovaj završni rad u mrežnoj bazi završnih i diplomskih radova knjižnice Filozofskog fakulteta Osijek, knjižnice Sveučilišta J.J. Strossmayera u Osijeku i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu.

A handwritten signature in purple ink that reads "Danijela Šarić". The signature is written in a cursive style and is placed on a light yellow rectangular background.

Osijek, 29. lipnja 2020.

Danijela Šarić JMBAG 0122226083

Sažetak

Patrijarhat je društveni fenomen u kojem postoji dominacija muškaraca kroz institucije i društvene ideologije te se izražava kao rodna nejednakost. Cilj je ovoga rada analizirati značenja i povijest patrijarhata u sociološkoj literaturi, s posebnim naglaskom na pitanje mogućnosti kraja patrijarhata. Ovaj fenomen ima duboke korijene u društvu i dugu povijest kroz ljudsku civilizaciju, zbog čega dugo vremena patrijarhat nije bio smatran društveno stvorenim stanjem diskriminacije, nego prirodnim stanjem koje je održivo i ide na dobrobit svima pa se stoga ne treba mijenjati. Zbog takve situacije tijekom ljudske povijesti bilo je teško govoriti o njegovom kraju. Ipak, mnoge društvene promjene donijele su nadu što se tiče destabilizacije patrijarhata i rodne nejednakosti. Feminizacija obrazovanja, sve veća društvena prava za žene i sudjelovanje žena u svim aspektima društvenog djelovanja pridonijeli su rodnoj jednakosti i položaju žena danas. Kriza patrijarhalne obitelji stvorila je uvjete za krizu patrijarhata, uz jačanje feminističke svijesti. Nove rodne uloge unutar obitelji stvorile su društvenu klimu u kojoj postoji šansa za nestanak tradicionalne patrijarhalne obitelji, a s time i smanjenje utjecaja patrijarhata u javnoj sferi društva. Što budućnost donosi teško je reći jer patrijarhatu još nije kraj po situaciji kakva je sada, ali je njegovo buduće postojanje upitno zbog procesa i fenomena koji su sve izraženiji, a stvaraju prepreku njegovom normalnom funkcioniranju. Jensenovim riječima (2017: 28), sustav patrijarhata povijesni je konstrukt, ima početak te će imati kraj. Čini se da je vrijeme gotovo krenulo - više ne služi potrebama muškaraca ili žena, a u svojoj neraskidivoj povezanosti s militarizmom, hijerarhijom i rasizmom ugrožava samo postojanje života na zemlji.

Ključne riječi: feminizam, patrijarhat, rodna jednakost, kriza obitelji, rodne uloge

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Patrijarhat	1
3. Povijest patrijarhata.....	4
4. Patrijarhat u 20. stoljeću.....	7
5. Suvremenost i patrijarhat	11
6. Kriza patrijarhata: nove rodne uloge u obitelji.....	13
7. Kraj patrijarhata i budućnost	16
8. Zaključak.....	21
9. Popis literature.....	23

1. Uvod

Izradu ovog završnog rada motiviralo je zanimanje za trenutno stanje patrijarhata kao i povijesne okolnosti koje su omogućile stanje patrijarhata kakvo danas vidimo. Dolaskom mnogih društvenih promjena kao što su modernizacija i globalizacija, položaj se žena mijenja te dolazi do prve prave prijetnje stabilnosti patrijarhata u formi tri vala feminizma, koja su oslobodila žene kao nikad do tog trenutka u povijesti. 21. stoljeće donijelo je više promjena što se tiče rodni nejednakosti, toliko da se počelo ispitivati hoće li uskoro doći do kraja patrijarhata s obzirom na ono što je Manuel Castells (1997) nazvao krizom patrijarhalnosti; krajem patrijarhalne obitelji i daljnjim ispitivanjem ostalih patrijarhalnih struktura.

Smatram da je patrijarhat i dalje vrlo aktualna i bitna tema, a njegov kraj cilj o kojemu treba više diskutirati i oko kojeg valja djelovati. Stoga ću u ovom završnom radu istražiti koje su okolnosti dovele do trenutnog položaja žena u društvu te koju ulogu patrijarhat ima u tome. Također ću preispitati koncepte koji dovode do zaključka da je došlo do kraja patrijarhata. Kroz čitanje autora kao što su Bell Hooks, Robert Jensen, Manuel Castells i Sylvia Walby, analizirat ću njihove tvrdnje o kraju patrijarhata i jesu li one zaista točne. Ciljevi ovog rada su: napraviti pregled povijesti patrijarhata, analizirati okolnosti u kojima se patrijarhat nastavlja u suvremenom društvu i kroz čitanje literature o patrijarhatu naglasiti koje okolnosti i koja djelovanja mogu pridonijeti njegovom kraju.

Prvo ću definirati što znači patrijarhat u sociološkom kontekstu. U sljedećem poglavlju ću pregledati povijest patrijarhata i što je on predstavljao u određenim povijesnim razdobljima. Nakon toga slijedi prikaz promjena u 20. stoljeću koje su omogućile novi pogled na žene kao rod i potpunu dekonstrukciju starih principa patrijarhata. Zatim ću prikazati trenutnu situaciju koja može signalizirati kraj patrijarhata. Potom ću objasniti što predstavlja kriza patrijarhata i što to znači za rodne uloge u obitelji. Naposljetku ću se fokusirati na smjer u kojem patrijarhat ide i koja mu je budućnost, ako ona uopće postoji. Na samom kraju ću donijeti zaključak ovog rada na temelju svega obrađenog.

2. Patrijarhat

Patrijarhat je proteklog desetljeća postao čest koncept koji se učestalije koristi unutar sociologije, a posebice sociologije roda. Budući da je rod složeno pitanje koje nije isključivo dio privatne sfere pojedinca već i sistemsko pitanje koje se tiče svih ljudi, važno je znati kakva je dinamika u kojoj se rod reproducira i koja je uloga patrijarhata u tome. Nedvojbeno postoje

razlike između rodova; neke razlike temelje se na biološkom sastavu muškog i ženskog tijela, a neke se mogu svesti isključivo na društveni poredak. Upravo na taj dio stvarnosti veže se patrijarhat jer se radi o društvenom konceptu i vrijednostima koje se reproduciraju unutar sistema. Jedna razina analize može tvrditi da postoje razlike između žena i muškaraca koje su vidljive i zdravorazumske, a dublja analiza roda nam može pokazati kako se na temelju tih razlika stvara diskrepancija – gdje je muški rod superiorniji nad ženskim rodom. Upravo o toj nejednakosti ovisi struktura patrijarhata. Prema definiciji Hrvatske enciklopedije (2020):

Patrijarhat je oblik društvene organizacije koju obilježava institucionalizirana dominacija muškaraca izražena kroz društvenu praksu i odgovarajuće društvene ideologije; sustav u kojem muškarci imaju primarnu kontrolu nad društvenim, političko-ekonomskim i kulturnim institucijama.

Kao što možemo vidjeti, patrijarhat se odnosi na duboko usađenu institucionaliziranu dominaciju muškaraca što znači da se radi o društvenom problemu, a ne o osobnom iskustvu opresije nekolicine žena. Budući da muškarci imaju kontrolu u gotovo svim sferama društvenog djelovanja, to može stvoriti i stvara potencijal za opresiju žena. Sama činjenica da kontrola nije podijeljena između rodova znači da postoji *de facto* nejednakost. Budući da je u rukama muškaraca sva moć putem kontrole institucija, žene se moraju nositi s različitim oblicima diskriminacije na temelju svoje specifične reprodukcije roda i kako je ona shvaćena od strane muškaraca.

Ono što je bitno razumjeti opisala je autorica Sylvia Walby u svojoj knjizi *Theorizing Patriarchy*: „Patrijarhat dolazi u više od jedne forme; svaka forma može biti pronađena u različitim stupnjevima“ (1990: 200). Upravo je to ključ reprodukcije patrijarhata jer se rod reproducira na različitim razinama. Te razine su istaknute u knjizi Amy S. Wharton *The Sociology of Gender*: „Svaka razina usmjerava pažnju na različite aspekte društvenog svijeta. Kao rezultat toga, svaka postavlja različite vrste pitanja i donosi različite vrste zaključaka“ (2005:8).

Najosobnija razina reprodukcije roda je pojedinačna razina koja podrazumijeva ono što naš rod znači za nas, koje uloge smo preuzeli kroz socijalizaciju i internaliziranje rodnihi konceptata. Čak i na ovoj razini postoji djelovanje patrijarhata jer se putem socijalizacije žene uči da se trebaju podložiti muškoj dominaciji. Razina iznad toga je interakcijska razina gdje gledamo odnos roda u interakciji s drugim ljudima; s drugim ženama kao i muškarcima kao različitoj rodnoj skupini, kako te interakcije izgledaju s obzirom na rodna očekivanja i društvena

pravila kojih se moramo čuvati obzirom na vanjsku percepciju našeg roda i slično. I posljednja od tri, u kojoj patrijarhat ima moguće najveću ulogu je institucionalna razina. Ta je razina najteža za promijeniti jer je riječ o ogromnom sustavu opresije koji je temelj puno različitih kultura i društvenih struktura, a i sam patrijarhat usađen je u ljudske odnose zbog svoje trajnosti od samog početka interakcija muškaraca i žena. Institucionalna razina proučava načine prema kojima su žene sistemski opresirane i nedovoljno cijenjene, načine prema kojima se putem društvenih organizacija ne daje glas ženama ili se namjerno negiraju ženska prava. (Wharton, 2005.)

Nadalje, muškarci su ti koji stvaraju ideale prema kojima se svi trebaju konformirati da bi uspjeli. Budući da su ti ideali androcentrični, obično se radi o cijenjenju vrijednosti kao što su asertivnost, moć nad slabijima, neovisnost i slično. Žene se shodno tome moraju natjecati u takvim androcentričnim strukturama gdje se negiraju ostale kvalitete koje nisu isključivo androcentričnog karaktera. Takav način gledanja vrijednosti šteti i samim muškarcima jer ni oni ne dijele mišljenje da bi pojedine vrijednosti trebale biti na vrhu pa je rezultat toksični maskulinitet gdje se forsiraju principi koje definiraju maskulinitet i sve ostalo što je gledano kao „inferiorno“ iliti žensko je interpretirano kao slabije od dvije opcije. Toksični maskulinitet je prema definiciji Cambridgeovog rječnika (2020.): „Skup ideja o načinu na koji se muškarci trebaju ponašati, a te ideje su viđene kao štetne, na primjer ideja da muškarci ne bi trebali plakati ili priznati slabost.“ I svi oni muškarci koji ne mogu savršeno izvoditi ideal maskuliniteta percipirani su kao manja bića – kao žene. Slika toga što znači biti pravi muškarac štetna je jer se nastoji pojedinca staviti u kutiju oznaka koje ni ne želi reproducirati. Takvo djelovanje stvara samo mali broj muškaraca koji spada u idealnu kategoriju, a sve što malo varira se odbacuje i nad tim se izvodi dominacija. Na temelju toga sav progres društva određuju strukture koje nejednako tretiraju muškarce i žene i tako stavljaju muškarce u poziciju lidera, a žene tretiraju kao njihovu potporu. Taj stav se stoga reproducira na sve tri navedene razine i forsira patrijarhalni sustav: na osobnoj gdje se socijalizacijom uči koje su karakteristike dobre, na interakcijskoj gdje učimo kako se trebamo ponašati s kojom rodom da bi ispunili očekivanja i na institucionalnoj kroz stalnu reprodukciju androcentričnih ideala na štetu oba roda. Prema nastavku definicije Hrvatske enciklopedije (2020): „Tzv. patrijarhalna društva kompleksni su sustavi, ispresijecani i drugim društvenim identitetima; tako npr. žene dominantne klase, vjere i sl. imaju viši status i veću moć od muških pripadnika nedominantnih skupina.“

Iako se patrijarhat katkad povezuje s patrilinearnim društvima (u kojima se podrijetlo i nasljeđivanje računaju po muškoj liniji), pokazalo se da patrilinearnost nije nužan uvjet za

mušku dominaciju. Ova definicija govori nam da u obzir trebamo uzeti i druge identitete koji dolaze u dodir sa ženskim rodom, kao što je etnicitet, klasa, socijalni status i slično. Taj presjek s drugim društvenim čimbenicima može otežati ili olakšati položaj žena u patrijarhatu. Tako neke skupine žena imaju manje moći i manje kontrole od drugih žena, najčešće kad posjeduju karakteristiku koja se gleda kao inferiorna ili ako je dio skupine koja je opresirana (manjina, izbjeglice, rasna diskriminacija i tako dalje.) Drugim riječima, patrijarhat je povezan s ostalim sistemima opresije gdje muškarci nisu većinska odnosno dominantna skupina pa se može raditi o djelovanjima homofobije, rasizma i slično.

Upravo tim problemima bave se određene sfere feminizma kao što su crni feminizam, queer feminizam, marksistički feminizam, trans feminizam i mnogi drugi. Tako treba uzeti u obzir mnoge druge čimbenike koje definiraju situaciju žena unutar patrijarhata, a ne samo činjenicu da govorimo o ženama.

Još jedna stvar koja je spomenuta u definiciji patrijarhalnih društava je nepotrebnost patrilinarnosti kao uvjeta za mušku dominaciju, Dakle, muška dominacija je sveprisutna i obično ne ovisi o singularnom faktoru već o cjelokupnom djelovanju društva koja je u rukama muškog roda. Društva patrijarhata su *status quo* u svijetu, a tek poneka područja su matrijarhalna: Mosuo žene u Kini, Minanokabau etnička manjina u Indoneziji, narod Bribri u Kostarici i slično (Turner Garrison, 2017).

Muška dominacija se temelji isključivo na osnovi njihovog roda.. Patrijarhat, kao i mnoge druge vrste systemske opresije, shodno tome ima ideologiju koja opravdava institucionaliziranu nejednakost putem koje nastavlja djelovati u svim životnim sferama. Ta vjerovanja su kulturna vjerovanja koje se prenose putem rane socijalizacije kod djece i onda nastavlja putem ostalih institucija kroz odrastanje. Različite načine i prakse putem kojih se patrijarhat jača kroz rodna očekivanja, rodne uloge u obitelji i institucionalizirane rodne odnose pogledat ćemo u kasnijim poglavljima, a sada ćemo pogledati kako je došlo do sadašnjeg stanja patrijarhata putem pregleda povijesti.

3. Povijest patrijarhata

Putem gledanja povijesti kroz rodni okvir možemo vidjeti različite dinamike muško- ženskih odnosa i kako su društvene strukture odlučivale kako će se žene u tom periodu tretirati. Zato povijest za ženski rod znači podosta stvari, s jedne strane postoje periodi u kojima su žene tretirane gotovo jednako kao i u 21. stoljeću, a s druge gdje su tretirane kao objekti ili kao djeca.

Povijest nije linearna kao što ćemo vidjeti i stvari se ponavljaju, ali vrijedi pogledati položaj žena tijekom povijesti i što je sve dovelo do sadašnjeg položaja žena.

Online etimološki rječnik za porijeklo riječi patrijarhat navodi: „Riječ patrijarhat znači 'vladavina oca' sa starogrčkog, odnosno znači muški poglavar ili glava obitelji.“ Sama etimologija riječi nam može reći da se radi o starom obliku društvenog uređenja gdje je muškarac centar moći u svim društvenim oblicima bez iznimaka, a značenje te riječi se može pregledati sve do početka ljudske povijesti. Kada govorimo o početku ljudske povijesti, valja spomenuti lovačka i sakupljačka društva gdje su ljudi bili podijeljeni u skupine i gdje su muškarci i žene imali zasebne uloge. Muškarci su bili lovci koji su ubijali životinje i svojom fizičkom snagom branili svoje sklonište dok su žene skupljale bobice i biljke za jelo i brinuli se o svojim potomcima.

Ova prva podjela muških i ženskih uloga naposljetku stvara sve kompleksnija društva čiji su specifični poslovi različiti, ali temelj rodnih uloga ostaje isti: muškarci su gledani kao ratnici i lovci kod kojih je bitna fizička snaga, a žene su empatične i brižne osobe čija je zadaća njegovanje djece odnosno emotivna snaga. Na temelju te podjele dolazi i ideja privatnog vlasništva jer je muškarac taj koji osigurava preživljavanje obitelji i zaštitu od ostalih muškaraca pa dobiva impresiju da je sve njegovo vlasništvo. U njegovom vlasništvu su u tom smislu sve ono materijalno neživo što posjeduje, životinje i biljke koje koristi za preživljavanje te na kraju počinje gledati svoju ženu kao objekt jer mu ona pripada jer ju je osvojio i obranio od opasnosti. Žena potom postaje njegovo vlasništvo. Žena je ta koja mora biti monogamna jer muškarac ne može drugačije znati da su njegova djeca njegova krv, odnosno njegovo vlasništvo: „Da bi se osigurala ženina vjernost, a samim tim i očinstvo djece, ona se bezuvjetno prenosi u snagu muža; ako je ubije, on samo ostvaruje svoja prava“ (Engels,1884:31). Po tome možemo vidjeti da su sva prava na strani muškarca, a ništa ne štiti nju od potencijalne kazne koju muškarac u budućnosti bude htio prakticirati na njoj. „Trebalo zabilježiti da u svim lovačkim/sakupljačkim društvima, neovisno o ženinom ekonomskom i društvenom statusu, žene su uvijek bile podređene muškarcima u nekim aspektima“ (Lerner,1986:30). Po tome vidimo same početke patrijarhata koji će se otada transformirati u sve kompleksnije procese i prakse.

Žene su naučene na patrijarhat koji ih je tjerao da rade ono što muškarci žele kako bi se muška dominacija nastavila, a one ostale u svom „prirodnom“ položaju.

On navodi da je razmjena žena u plemenskim zajednicama temeljena na pravilima reguliranja i zabrana endogamije i socijalizacije žena da prihvaćaju prisilne brakove i da unutar tih bračnih zajednica, brak se ne događa između para nego između dvije skupine muškaraca, i da se žena smatra samo objektom u ovoj razmjeni, ne kao jedan od partnera (Levi-Strauss, 1969: 115, prema Gangoli, 2017: 2).

Ovdje je jasno da žena nema nikakvo pravo glasa što se tiče njene sudbine jer nije gledana istim kao muškarci koji dogovaraju razmjenu.

Također su u patrijarhalnom sistemu kao djeca naučene gledati druge djevojčice kao konkurenciju, a ne kao jedinstvene osobe. Time je patrijarhat uspio osigurati nepostojanje osjećaja jedinstva među ženskim rodovima što bi, da postoji, vodilo do pobunjenja protiv opresije žena, kao što znamo da se i dogodilo početkom 20. stoljeća. Ne trebamo ni zaboraviti paljenje vještica u srednjem vijeku gdje su sve žene koje se nisu konformirale bile meta muškaraca zbog svoje pobune. Njihova ludost se bazirala na činjenici „histerije“ koja je biološki uvjetovana pa se tako moglo mnogo ljudi uvjeriti u njezinu validnost, kao i baza kršćanstva gdje žena ima svoju definiranu ulogu iz koje ne može izaći jer je to značilo njezino da je to sotonino djelo. Histerija je odgovarala sistemu patrijarhata jer je negirala mogućnost racionalnosti kod žena na temelju koje su žene zbog svoje biologije i menstrualnog ciklusa sklone emocionalnim izljevima koje nisu primjereni i koje potvrđuju muški rod kao superiorniji zbog njihovog stoičkog držanja i racionalnosti. „Vještica, stereotip korišten za kontrolu žena 1692. se i dalje koristi u suvremenim kontekstima. Implikacije takvih slika su i dalje očite, čak i bez povijesnog znanja, poruka bi bila jasna“ (Rosen, 2017:28).

Kao što smo dosad mogli vidjeti, patrijarhat stvarao se prirodnim poretkom koji je evidentan i neporeciv, a upravo ta ideja je u 19. stoljeću dobila zamah zbog Darwinove teorije evolucije koja je tvrdila da je činjenica patrijarhata biološka stvar, a ne sociološki određena. Prema njima, razlike između spolova su biološki određene i prema tome jedan spol je očito superiorniji, a to je muški spol. Te ideje su kasnije kritizirane od strane različitih teorija roda u 20. i 21. stoljeću. Engels u svojoj knjizi *Vlasništvo, obitelj i država* govori o oduzimanju majčinskog prava koji je po njegovom mišljenju signalizirao pobjedu muškog spola: „Propadanje prava majke bio je svjetski povijesni poraz ženskog spola. Čovjek je također zapovjedio u kući; žena je bila degradirana i svedena na služnost, postala je rob njegove požude i puki instrument za proizvodnju djece“ (Engels, 1884: 30). Dakle, vidimo opresiju gdje žena služi samo kao još jedan materijalni objekt koji obavlja svoj posao po želji svog vlasnika, muža

ili oca ili bilo kojeg drugog muškaraca koje ima u životu i gdje nema slobodnog izbora. Ženska svrha je zato služenje muškarcu, a sve ono što nastane od te veze, najčešće djeca, pripadaju muškarcu iako je ona ta koja se za njih brine. Po tome žena ima dvije svrhe u životu: biti sluga muškarcu i njegovom vlasništvu: svojoj djeci, iako je i sama njegovo vlasništvo. Slijedom toga je ženska sfera djelovanja ograničena na privatnu sferu obiteljskog rada i tamo treba ostvariti svoju svrhu kao žena i osjećati zadovoljstvo. Suprotno tome, muškarci trebaju odraditi svoju svrhu u poslovnoj i javnoj sferi s ostalim muškarcima s minimalnom brigom o djeci koja je gledana kao inferiorniji i lak posao pa je stoga ženski posao. Kroz takvu podjelu djelovanja muškarci prakticiraju svoju kontrolu nad ženskim rodnom kroz određivanje pravila i konteksta unutar kojeg je dozvoljeno žensko djelovanje. Moć se prenosi sa muškog potomka na sljedećeg muškog potomka i potpuno ignorira žensko postojanje u smislu podjele moći, s izuzecima u slučaju nedostatka muškog potomka u monarhijama i slično. Ovakav način društvenog uređenja je bio norma tijekom velikog dijela ljudske povijesti i ženski se glas nije dovoljno čuo da bi došlo do neke veće društvene promjene položaja žena. Identitet žena se bazirao na samo osnovnim karakteristikama u odnosu prema muškarcima, a ne prema vlastitoj koncepciji individualne procjene.

Krajem 19. stoljeća dolazi do pojave takozvane Nove Žene koja je bila prikaz onoga što će doći početkom 20. stoljeća putem borbe za rodnu jednakost: „Tijekom devetnaestog stoljeća kultura nije bila spremna za Novu Ženu, a za mnoge žene je reprezentirala obećanje budućnosti gdje će jednog dana neovisne i intelektualne žene biti prihvaćane. Bez tih alternativnih ideala, feministički pokret možda nikad ne bi nastao“ (Cruea, 2005:202).

Do 20. stoljeća vidimo institucionaliziranu opresiju žena gdje je svaki aspekt feminiteta bio pod kontrolom muškaraca. Ta kontrola se očitovala kroz različite oblike zabrane putem politike, limitiranih ekonomskih prilika za žene i zakona koji su bili na strani muškarca. Naravno, postojale su žene koje su se pobunile ovakvom načinu života, ali je bilo riječ o malom postotku osoba koji se usudio izaći iz okvira patrijarhata. Davanje muškarcima kontrolu nad vlastitom autonomijom je davalo ženama određenu zaštitu od ostalih opasnosti koje su dolazile samo zbog činjenice postojanja kao ženske osobe. Sve će se to promijeniti s prvim valom feminizma koji je prvi na radaru u sljedećem poglavlju.

4. Patrijarhat u 20. stoljeću

Kao što smo mogli vidjeti kroz pregled povijesti do kraja 19. stoljeća patrijarhat je bio snažan u smislu da su ženski poslovi bili ograničeni na privatnu sferu, njihova svrha je bila uloga majke

i supruge, a kao djeca su bile prvo podređene očevima pa onda muževima. Krajem 19. stoljeća dolazi do promjene kad se polako osvještava feministička svijest te počinju male konvencije žena za jednakost, ali nisu imali ni približno jednaku strast i potporu kao prosvjedi na samom početku 20. stoljeća. Stanje patrijarhata u 20. stoljeću ćemo pogledati kroz tri poznata vala feminizma. „Prvi val feminizma dogodio se krajem devetnaestog i početkom dvadesetog stoljeća, izlazeći iz okruženja urbanog industrijalizma i liberalne, socijalističke politike. Cilj ovog vala bio je otvaranje mogućnosti za žene s fokusom na biračko pravo“ (Rampton, 2015).

Dakle riječ je općenito o pravima žena u javnoj sferi djelovanja, gdje su obično bile prezentirane od strane svojih muževa ili očeva. U centru prvog vala feminizma, a samim time oslabljenjem jačine patrijarhata, se nalazi pravo glasa. Borba za pravo glasa nije dugo potrajala i većina zemlja je pristala dati ženama pravo glasa, a to možda i najznačajnija pobjeda za žene je bila 1920. u Sjedinjenim Američkim Državama koja je bila jedna od glavnih središta sufražetske borbe. Na temelju toga zakona ženama je olakšan pristup i legitimacija ostalih prava kao što su bolje radni uvjeti, bračni i imovinski zakoni i slično. Žene više nisu gledane jednako poslije toga jer su borbom za svoja prava dokazale da nisu prirodno pasivne i slabe kao što je prijašnja percepcija žena pokazivala. Postalo je jasno, bar većini, da je percipirana ženska slabost rezultat zatvorenosti društvenih struktura putem kojih su muškarci negirali ženski glas, a ne biološka činjenica. Dokazale su da ne trebaju mušku zaštitu već samo njihovu podršku da bi mogle biti jednake u svim dijelovima života.

Prvi val feminizma donio je mnoge vanjske promjene koje su imale očitog utjecaja na vrlo patrijarhalno i androcentrično društvo, ali ne toliko na ostale aspekte privatnog života žena kao i vjerovanja koja su dalje prožimala opću populaciju. Određena vjerovanja o muškoj superiornosti još uvijek su se držala, ali su sada bila manje javna. Ta vjerovanja održavala su patrijarhat netaknutim, iako možemo govoriti o objektivnoj promjeni načina na koje su žene gledane. Možemo argumentirati da je ova val feminizma najznačajniji jer je postavio temelje na kojem su i danas u modernom društvu nastoji odmaknuti od patrijarhata. Odatle po prvi put dolazi ideja da žene zaslužuju jednaka prava kao i muškarci putem kojih ne bi više ovisile o muškarcu u svom životu da bi mogle postići što žele. Potrebno je napomenuti da je tijekom prvog vala u borbama za ženska prava bilo pretežno riječ o ženama srednjeg socijalnog statusa, bijele rase i heteroseksualne orijentacije s visokim obrazovanjem; to su bile žene visoko obrazovanih bijelih moćnih muškaraca. Možemo pretpostaviti da je ta skupina žena bila probavljivija nego bilo koja druga skupina žena u tom vremenu jer druge skupine žena koje imaju još neku karakteristiku na temelju koje su diskriminirane, na primjer na rasnoj osnovi,

nisu jednako moćne kao osobe koje imaju bolji društveni status i koje čine većinu u nekoj državi. „Zbog široko rasprostranjenog rasizma, posebno u južnim državama, bijelkinje su se bojale pustiti Afroamerikanke da steknu političku moć. Ovim porastom isključenosti, one su osnovale odvojene organizacije koje rade na oslobađanju crnkinja“ (Anand, 2018).

Pokret sufražetkinja se protivio i samom načinu na koji su žene prezentirane, na temelju kojeg je svako ženino mišljenje izvan njene uloge kao žene, čineći to djelovanje automatski muškim ponašanjem. S jedne strane taj pokret je bio pokret pravde, potaknut željom za jednakošću između rodova, a s druge izlazak iz duboko definiranih ćelija patrijarhata, ali ne posve.

Nakon što su iskusile kako je to raditi izvan kućanstva tijekom trajanja Prvog i Drugog svjetskog rata, bila je teška misija ponovno uvjeriti žene da su potrebne samo u kućanstvu, a razuvjeriti ih što se tiče posla izvan doma. Tijekom 1950-ih godina je stvoren imidž domaćice koja stavlja svoje potrebe nakon potreba muža i djece kako bi se i dalje propagirala slika kako žene pripadaju u privatnoj sferi, ali ne u javnoj sferi rada. No, sada je problem bio taj da su žene vidjele kako to zapravo nije točno te se događa postepena pobuna protiv takvih slika žena u javnosti.

Zbog takvog stanja u društvu dolazi do feminizma drugog vala koji je počeo 1960-ih godina u Sjedinjenim Američkim Državama, a kao i prvi val, proširio se po cijelom zapadnom svijetu. Ono na što se drugi val feminizma fokusirao su bile kulturne nejednakosti koje su postojale u društvu i uloga žena u privatnoj sferi. Drugi val je bio više osoban nego prvi val, ali je kao on, imao segment javnog buduću da se putem protesta dizala svijest o nejednakostima koje su postojale i o patrijarhatu generalno. Još jedan segment javnog je borba za jednakost na radnom mjestu koja je bila bitna jer iako u tom razdoblju postoji mogućnost rada u javnoj sferi koji je omogućio prvi val feminizma, i dalje su postojale predrasude o načinu na koji će žene raditi. Ovaj val je također uzimao u obzir obiteljske odnose i kako su žene tretirane unutar njih pa se govorilo o rodno zasnovanom nasilju unutar obitelji, silovanju, legalizaciji pobačaja te o ostalim reproduktivnim pravima kao što je korištenje kontracepcije i seksualno oslobađanje. Neki sociolozi smatraju da je drugi val feminizma obuhvatio 70 i 80e godine 20 stoljeća, a neki smatraju da pod drugi val spadaju samo 60e godine. U svakom slučaju stoji činjenica da su godine nakon prvotnih protesta 60 ih godina donijele promjene u patrijarhalnom sistemu gdje je zaista došlo do većih seksualnih sloboda žena i još većoj autonomiji nego ranije. Ono što se gledao kao napredak su bolji položaj žena u smislu neslužbenih nejednakosti koje su stavljale žene duboko unutar muško dominiranih struktura.

Nadalje, kao što je već spomenuto, ovaj val se fokusirao na privatnu sferu, a tu je riječ o društvenim vjerovanjima, očekivanjima i ulogama koja su gledana kao prirodna, a nisu nikad prije bila ispitivana. Žene su se bunile protiv kulta ljepote preko kojeg su morale sve izgledati isto, replicirati savršen izgled žene koja je bez mane i čija je jedina svrha izgledati lijepo muškarcu, što reinspirira ideju da je ona objekt. Žene se tako nije gledalo kao osobe već kao lijepe stvari čija je svrha izgledati što prezentabilnije muškarcu, ali koja ultimativno nema ništa pametno za reći ili raditi u svijetu u kojem su muškarci dominantni. Ovaj val se također protivio ulogama žene u kući budući da su se žene dotada dokazale kao jednako dobri radnici u javnim sferama pa tako više nije postojao razlog za negiranje da žene samo pripadaju u kućanstvu. Ta uloga žena tijekom 50 ih godina se sveo na imidž sretne žene u kuhinji, ženi kojoj nije trebao posao. Upravo se ta priča nastojala prezentirati kao životni cilj, ponajviše putem raznih oblika oglašavanja. (Edwards, Jacobs, 2014).

Protiv svih tih stavki su se borile feministkinje drugog vala. Ovaj val feminizma je prodirao do dublje razine patrijarhalne strukture te je nastavio gdje je prvi val stao. U ovom stoljeću nam ostaje još jedan val, koji je s današnje perspektive nama najbliži zbog fokusa na slične probleme kao i feminizam kakvog ga sada znamo.

Godina početka trećeg vala feminizma se smatra 1990. godinom. On se gleda kao novi val koji je odgovor na reakcije koje je drugi val imao, odnosno nastavlja tamo gdje misli da je drugi val podbacio. Treći val feminizma gleda još dublje korijene nejednakosti muškaraca i žena i pritom koristi jezik kao oružje. Feministkinje trećeg vala koriste riječi koje su prije služile kao uvrede i koriste ih u pozitivnom smislu kako bi sami sebi omogućile moć koristiti riječi i koncepciju sebe tako oduzimajući kontrolu muškaraca prema definiranju onoga što je uvredljivo za žene, a time što nije prihvatljivo ponašanje žena, a što nije. To je jedan oblik autonomije koji je uvijek pripadao muškarcu, ali sada putem takvog preuzimanja starih riječi i gesta kao što brijanje glave i drugačijim modnim stilovima, feministkinje trećeg vala rade bunt. Otuda se treći val bazira na slobodi izbora kod svake žene – ona može sama definirati što njen identitet znači, koje riječi može koristiti kada opisuje sebe, što može nositi i kako se ponašati bez gledanja to kako će ju muškarci gledati. Pritom se ženski rod jača i stvaraju još veće slobode koje ne idu u skladu s onim što smo socijalizirani da smatramo da je žensko, a što muško. Ovaj val feminizma ruši koncepciju patrijarhata na način da ženu oslobađa ne samo od osjećaja srama zbog vlastitih osjećaja ženskosti već i dužnosti prema muškom rodu koji je patrijarhat nametnuo u smislu da žena duguje određenu sliku ženskosti koja je prihvatljiva muškarcu da bi mogla biti prihvaćena i gledana kao jednaka osoba. Drugim riječima, ono za što se treći val feminizma

zalaže je potpuna suprotnost od svega što je zacrtano dosad u patrijarhalnim strukturama društva. Još jedna karakteristika trećeg vala je tolerancija – prihvaćanje različitih načina mišljenja o rodu, više načina izvođenja ženskosti koja možda izgledaju više u skladu s prvim ili drugim valom feminizma. Tako se neki načini koji se inače smatraju stereotipnim za žene kao što su ljubav prema šminki ili cipelama, a što se koristilo kao argument i oružje za nejednakost žena jer je smatrano kao slabost, sada se prihvaća jer su svi oblici izvođenja roda prihvatljivi ako imaju efekt moći za tu ženu. Može se reći da je ovaj val dosad najinkluzivniji jer najviše cijeni različitosti s ciljem ojačavanja svih žena.

Na temelju svega što je učinjeno tijekom 20. stoljeća rađaju se nova kompleksna pitanja patrijarhata i što znači biti žena u 21. stoljeću. 20 stoljeće je donijelo mnogo promjena za žene, možemo reći možda i najviše dotad u povijesti. To je razdoblje koje je rekonstruiralo žensku ulogu u potpunosti, ali uz neke limitacije koje su se mogle vidjeti u 21. stoljeću koje četvrti val feminizma nastoji razotkriti i promijeniti.

5. Suvremenost i patrijarhat

U ovom poglavlju pregledat ćemo okolnosti 21. stoljeća. Izloženi smo novim društvenim promjenama koje direktno mijenjaju trenutno stanje patrijarhata. S promjenom gledanja žena koje su se dogodile putem tri vala feminizma došlo je novo vrijeme za žene. Žene postaju važan dio društva u javnoj sferi i sve više se odmiču uloge koja im je bila nametnuta u prošlosti. Bila bi dobra vijest da ne moramo pričati o patrijarhatu u ovoj godini, ali ipak trebamo jer kako trenutno stoji, patrijarhat još uvijek ostavlja svoje tragove. Budući da su žene sve više dio poslovnog svijeta, manje vremena provode u poslovima što se tiče brige o djeci i kućanstvu. Imaju više izbora što će raditi, a što ne. Ali uz sve to i dalje postoje predrasude i načini na koje se žene diskriminiraju. Zbog toga treba pogledati na koje se načine patrijarhat u 21. stoljeću održava i na koji način ga se može oslabiti.

Postoje razni načini na koje se žene u 21. stoljeću diskriminiraju, a ponajviše to možemo vidjeti po plaćama koje su i dalje manje od muškaraca. Prema podacima Američkog Zavoda za statistiku rada u 2019. za svaki dolar koji muškarac zaradi, žena zaradi 81 centa. (2020:10) Iako je ženama na papiru omogućeno sve kao i muškarcu, iako ima isti status i iskustva i dalje nailazi na prepreke koje postoje zbog njenog roda. Kako stoji, vidimo da su društvena očekivanja što se tiče roda i dalje prisutna i ona determiniraju kakve će se prilike pružiti ženama, a kakve muškarcima.

Također vidimo kako patrijarhat djeluje kad se očekuje tko će se više brinuti o djeci, kom je „prirodno“ da obavlja kućne poslove, tko „pripada“ u određenim smjerovima obrazovanja, koji poslovi su muški, a koji ženski. I dalje postoje dvostruki standardi gdje je ženina želja za djecom gledana kao problematična stvar dok je muškarčeva želja za djecom znak zrelosti i odgovornosti. Još uvijek postoje sustavi hijerarhije koje jasno prikazuju da se muško cijeni više od ženskog, bogato važnije od siromašnog, bijelo važnije od drugih rasa. Ti sustavi zajedno stvaraju percepciju u kojoj nema mjesta za osobe koje ne spadaju u dominantnu skupinu, skupinu koju ima svu moć u rukama, a to su u ovom slučaju bogati bijeli heteroseksualni muškarci. Na taj način se patrijarhat nastavlja u modernom društvu.

Ne treba negirati pozitivne promjene koje su se dogodile unutar patrijarhalnog sustava, ponajviše u zapadnom svijetu jer većina društava nastoji biti bolje i slobodnije društvo otvoreno svima te je većina država utemeljena na idealima jednakosti i slobode, ali je obično praksa drugačija od teorije.

Uz nove, očitije verzije fenomena kao što su globalizacija i modernizacija, položaj žena u društvu je fleksibilniji nego ikad prije u povijesti uz poneke situacije gdje postoji ponovno vraćanje na stari način muško- ženskih odnosa od strane konzervativnijih društava. Posljednjih godina da se primijetiti trend gdje na vlast u zapadnim europskim zemljama dolaze političari koji drže tradicionalnije svjetonazore, stoga indirektno vraćajući neke ideale koje su povezani s opresijom žena i jači patrijarhalni sustav u generalnu populaciju. Ono što je status quo trenutno je prihvaćeno kao norma i prihvatljivo, iako objektivno gledajući nije temeljeno na idealima jednakosti i slobode. Ideali maskuliniteta su de facto potrebni da bi se žene mogle popeti na ista mjesta kao i muškarci. Ti ideali automatski negiraju određenim skupinama ljudi priliku za razvoj i uspjeh. Sam pojam feminiteta u modernom društvu je i dalje gledan kao slabost s svjetonazora androcentričnog društva; oblačenje muškaraca u žensku odjeću je gledano kao nešto abnormalno, a ako žena obuče mušku odjeću to se smatra normalnim. U tom smislu se diferencira ono što je prikladno za muškarce, a što za žene uz koncept da je sve što je žensko inferiorno. Muškarac koji ima karakteristike koje su stereotipično „ženske“ ne smatra se pravim muškarcem i gledan je kao manje vrijedan od muškarca koji utjelovljuje ideal maskuliniteta.

Nova podjela rada između rodova je stvorila novu percepciju žena gdje su žene te koje su ambiciozne i asertivne u visokom obrazovanju i poslovnom svijetu baš zbog koncepcija koje njihovi nadređeni imaju što se tiče njihovog roda. Kategorizacija koju patrijarhat nameće zahtijeva od žena da igraju po pravilima muškaraca kako bi zaslužili isti tretman.

Što se tiče privatne sfere djelovanja, žene u modernim društvima ne osjećaju jednaki pritisak kao žene u prošlosti da se moraju udati ili imati djecu, ali on i dalje postoji. Često se zna čuti da se uvijek pita ženu u braku kad će imati djecu, a ne muškarca. S time se sugerira da su žene zainteresiranije za djecu jer je to smatran kao primarni razlog njihove veze, a muškarci imaju veće ambicije od rađanja djece. Zbog toga ne čudi broj samačkih kućanstva diljem zapadnog svijeta ili puno parova koji žive u zajedničkom stanu, ali ne ulaze u brakove i ako imaju djecu, ne ulaze u brak isključivo zbog toga. Ovakva struktura se razlikuje od modela tradicionalne patrijarhalne obitelji s ocem hraniteljem na čelu. Moderni brak se fokusira na dva jednaka individualca koji su u zajednici, ali naravno i u toj vezi postoje neke rodne uloge koje se daju uočiti. Jedna od njih je raspodjela kućnih poslova o kojoj ću govoriti u sljedećem poglavlju. Ponekad takva struktura ne odgovara muškarcu u vezi pa dolazi do većeg broja razvoda. Budući da se masa nezaposlenih i muškaraca srednje klase ne osjeća moćno na svojim poslovima unutar strukture patrijarhalne bijele nadmoći, poticani su da je jedino mjesto gdje imaju apsolutni autoritet i poštovanje kućanstvo (Hooks, 2000:64). Takva struktura više ne odgovara ženama pa dolazi do prekida.

Patrijarhat se mnogo promijenio u 21. stoljeću, a patrijarhalna obitelj polako postala nepopularni i rijetki oblik zajednice jer dolazi do podosta novih i različitih oblika obitelji i zajednica općenito. Tamo gdje je patrijarhat najviše prisutan je u institucijama koja su i dalje androcentrična. Ipak, rekonstrukcija patrijarhata najviše u privatnoj sferi i u društvenom kontekstu pokazuje značajnu promjenu koju ne treba podcijeniti.

6. Kriza patrijarhata: nove rodne uloge u obitelji

Kao što smo pogledali u prošlom poglavlju došlo je do mnogih promjena u društvu što se tiče položaja žena i muško – ženskih odnosa. Obzirom na te promjene došlo je do raspodjela rodni uloga unutar obitelji. Nekoć središte patrijarhalnog sistema, sada predstavlja potencijalni kraj patrijarhata ili bar njegovo potpuno rekonstruiranje.

Nove rodne uloge u obitelji su prvenstveno rezultat ženskog angažiranja u javnoj sferi; žene postaju prisutnije u svim sferama ekonomije te se njihov status poboljšava. Žene postaju dio politike, odlučivanja u važnim društvenim odlukama te time stječu veću ravnopravnost. Sve više svog vremena provode na poslu umjesto u kućanstvu i to automatski ima utjecaj na dinamiku obitelji. Prije je žena bila ta koja je bila zadužena za sve poslove oko brige za kućanstvo i oko djece. Sada se te obveze mijenjaju i ujednačuju zbog ženskog promjena fokusa na karijeru pa tek onda na obitelj.

Obično su se rodne uloge gledale u odnosu na tko donosi više novca obitelji, što je još uvijek u većini slučajeva muškarac, ali se ženin rad više ne gleda samo kao dodatni prihod. Također se promijenila koncepcija po kojoj žena može prestati raditi u slučaju da se nešto dogodi u obitelji, to jest, da se njezin posao gleda manje važnim od muškarčeva. Zaista, u modernom društvu ženin posao joj osigurava određeni identitet i svrhu koju ne želi samo tako odbaciti zbog obitelji. Takav novi način gledanja posla žena ide u suprotnost sa svim koncepcijama unutar patrijarhalne obitelji pa tako dolazi do nužnosti da se stare rodne uloge rekonstruiraju i pretvore u ono što vidimo danas.

Muškarci su u tom smislu više uključeni u pravilan rad obitelji više nego prije jer ženino vrijeme provedeno na poslu onemogućuje njeno sudjelovanje u svim aspektima rada što se tiče obitelji. Muškarci su ti koji rade poslove koji su se prije smatrali ženinom dužnošću. Muškarac više nije mali dio obitelji koji primarno služi kao izvor prihoda već sad postaje roditelj koji pruža emocionalnu potporu, koji odvaja vrijeme kako bi pomogao djeci u obrazovanju, sportskim aktivnostima i ostalim hobijima. Zbog toga može doći do ponovnog preispitivanja toga što znači biti muškarac unutar obitelji jer je njegova stara uloga sada izgubljena. Ako je slučaj da je žena ta koja zarađuje više od muškarca u obitelji to može značiti da se taj muškarac više brine o obitelji, pogotovo ako njen posao zahtijeva više vremena izostanka od doma od njegovog. Stoga su se rodne uloge zamijenile u odnosu na prije pa sada možemo vidjeti načine na koji muškarci i žene percipiraju svoj identitet unutar tih uloga. Neke žene ponekad mogu imati osjećaj da njihovi muževi rade nešto vrijedno hvale jer smatraju neke poslove predodređenima za sebe jer su tako naučene, a muškarci mogu imati slično iskustvo: „Tako može muž neke odvjetnice, koja zarađuje isto toliko novaca i priznata je kao i on, prihvatiti ove činjenice, a unatoč tome smatrati da mu ona duguje osobitu zahvalnost zbog njegova liberalnog stava i pomoći u domaćinstvu“ (Hoshschild, 1990: 94, prema Tomić – Koldurović, 1996: 335). S jedne strane možemo vidjeti progresivnost novih rodnih uloga koja okreću leđa patrijarhalnoj obitelji, a s druge pritisak nekih dijelova društva da se stare rodne uloge vrate jer ih smatraju prirodnim.

Nove rodne uloge s te pozicije se povezuje s različitim novim oblicima zajednica koje isto nisu prihvatljive, kao što su homoseksualni brakovi s djecom, samohrane majke i očevi, izvanbračni parovi s djecom i slično. Svi ti oblici zajednice idu protiv tradicionalne obitelji i sukladno s tim, rodnim ulogama u njoj. Rodne uloge se najviše odnose na osobne karakteristike osoba unutar obitelji pa se svaka devijacija od tih propisanih karakteristika može tumačiti ne samo kao napad na tradicionalni sastav obitelji već i na sam pojam što znači biti žena i

muškarac. Budući da su karakteristike koje se vežu s novom rodnom ulogom žene u obitelji suprotne od stereotipnog gledanja žene kao submisivne, pasivne, neasertivne i emotivne osobe kojoj treba vođenje muškaraca kako bi obitelj prosperirala, možemo shvatiti zašto bi zastupnici patrijarhata mogli nove rodne uloge vidjeti kao prijetnju onim što smatraju jedinom prihvatljivom opcijom strukturiranja obitelji. „Ako se aktualna kretanja nastave širiti cijelim svijetom, a ja tvrdim da hoće, obitelji kakve smo poznavali postat će, u nizu društava, povijesna relikvija koja se neće zadugo zadržati na povijesnom obzoru“ (Castells, 1997: 215). Važan dio koji će determinirati hoće li se stare rodne uloge nastaviti je dobivanje djece. Postoje sve veće opcije za stvaranjem jednakosti između partnera, to jest, da se rad u kućanstvu podijeli na netradicionalan način. Ipak, tranzicija u roditeljstvo obično omogućava jačanje tradicionalnih rodni uloga (Olah, Richter i Kotowska, 2015: 25).

Žena lako ulazi u svoju rodnu ulogu zbog biološke predispozicije zbog koje samo ona može pružiti potrebnu brigu u najranijim mjesecima djetetova života pa zato dolazi do reinforsiranja starih rodni uloga. Treba napomenuti da se to mijenja s djetetovim odrastanjem pa briga o njemu ne zahtijeva tradicionalne rodne uloge.

Nove rodne uloge u obitelji ne utječu samo na odnos između muškaraca i žena u interpersonalnoj vezi, u odnosu na njihov posao i koje uloge će imati pri odgoju djece već i kako će ih sama djeca gledati.

Nekoć su žene odgoj svojih kćeri fokusirale na to kako biti dobra majka i supruga u budućnosti i učile ih vještinama koje su bile potrebna za održavanje dobrog kućanstva i principe odgoja djece. Dječaci su bili učeni biti fokusirani na sebe i vanjski svijet te prilike koje bi im mogle pomoći u preživljavanju i uspjehu, prvenstveno sebe, a potom i potencijalne obitelji čije je uzdržavanje njihova dužnost. Budući da su njihovi očevi puno vremena provodili na svojim poslovima i mogućnost u sudjelovanju u odgoju djece je bila ograničena, dječaci su od svojih majki učili različite principe života za razliku od onog što su njihove sestre naučene. Sada je odgoj djevojčica i dječaka sličniji nego prije jer ženina svrha više nije jedna stvar već postoji tendencija usmjeravanja djevojčica na sve aspekte javnog djelovanja, uz izuzetke područja kao što je sport ili ostala područja koja se i dalje smatraju predodređena za muškarce. Gledanjem uloga svojih roditelja u obitelji njihova djeca uče kako se njihov rod izvodi i što njihova rodna uloga očekuje od njih u budućnosti. Imitiranjem ponašanja roditelja djeca uče kako interpretirati svoj rod i pritom biraju što je prikladno za njih u smislu fokusiranja na karijeru ili obitelj ili nešto drugo.

Postoji generacijska prepreka jer su sve do nekoliko generacija unatrag djevojčice bile učene jednu stvar, a dječaci drugu. Lako može doći do nesporazuma zbog tog sraza između starih i novih rodni uloga, ali budući da se norma promijenila, nove rodne uloge imaju sve veću moć, a stare padaju u zaborav s još više rasprava nijansi što ženama i muškarcima znači njihova rodna uloga. Djevojčice danas uče da ne moraju ostati u braku zbog djece jer im je prezentirana opcija rastave i ekonomska neovisnost koja prije nije postojala, a dječaci uče o važnosti obitelji i kako biti dobar otac i muž i da je moguće to izbalansirati s poslom. Nažalost, i dalje postoje predrasude kad je riječ o tome da se dječaci i djevojčice jednako odgajaju jer postoji šansa da će dječaci postati feminizirani i u zaključku s tim, slabiji. Takav način gledanja može biti izrazito štetan za dječake jer ih se uči po starom principu skrivanja emocija ako žele biti pravi dječaci. „Tragično, svjedoci smo ponovnom oživljavanju štetnih šovinističkih pretpostavki da majke ne mogu odgajati zdrave sinove, da dečki beneficiraju od strane patrijarhalnih gotovo vojnih ideja maskuliniteta koja naglašava disciplinu i poslušnost autoritetu, (Hooks, 2000:71).

S učenjem novih rodni uloga ne treba čuditi veći broj razvoda kao i feminizacija obrazovanja jer žene ulaze u područja koja su prije bila isključivo omogućene muškarcima. Također treba nadodati kasniji ulazak u brak od strane oba roda i manje djece nego što je to bio slučaj prije. Oba roda su kroz odgoj u modernom društvu naučeni da se prvenstveno fokusiraju na sebe i svoje obrazovanje pa na karijeru i onda obitelj, ako je žele. Ženama prestaje biti prioritet udati se rano kako bi osigurale svoje ekonomsku neovisnost, a muškarcima ne trebaju činjenicu da su braku ili da imaju djecu kako bi ostvarili svoj identitet kao hranitelj obitelji. Zbog toga dolazi i do redefiniranja samih pojmova feminiteta i maskuliniteta. U tom svemu veliku ulogu ima i feminizam koji u modernom društvu služi kao glavni pokretač rasprava za područja u kojima još uvijek ne postoji jednakost i kako nas naš rod ograničava u daljnjem razvoju društva.

Budući da su se mnoge promjene u rodni odnosima dogodile u relativno malo vremena ako gledamo cijelu povijest čovječanstva i da je zbog toga došlo do preispitivanja svih rodni koncepta, možemo vidjeti zašto se govori o mogućem kraju patrijarhata i još drugačijim rodni odnosima koja su još udaljenija od tradicionalnog svjetonazora.

7. Kraj patrijarhata i budućnost

Kada govorimo o kraju patrijarhata moramo prvo naglasiti pojam koji je Manuel Castells skovao, a to je pojam krize patrijarhata. Prema njemu kriza patrijarhalnosti nastaje iz krize

patrijarhalne obitelji koja je već spomenuta u prethodnom poglavlju. „Pod krizom patrijarhalne obitelji podrazumijevam slabljenje modela obitelji zasnovanog na postojanom prakticiranju autoriteta/ dominacije nad cijelom obitelji od strane odrasle muške glave obitelji“ (Castells, 1997: 196). Potaknuti ovom krizom ona ima efekt na ostatak društvenih struktura gdje je patrijarhat aktivan. Budući da su muškarci na čelu gotovo svih važnih institucija to su mjesta gdje se patrijarhat nastavlja. Ali ova kriza patrijarhata u obitelji stvara situaciju u kojoj žene imaju veći udio u svim aspektima privatnog i javnog života pa se dovodi u pitanje gdje patrijarhalnost završava i može li doći do njegovog definitivnog kraja u skoroj budućnosti. Ako ne postoji razlog za muškom dominacijom u kontekstu vođenja i upravljanja obitelji, argumenti za nastavljanje patrijarhata izvan doma gube na svojoj uvjerljivosti. Ipak, i dalje živimo u androcentričnom svijetu gdje su korijeni muške dominacije i kontrole teži za iskorijeniti nego u pojedinačnim obiteljima. U slučaju razvoda možemo zaključiti da se žena riješila patrijarhata u potpunosti jer više ne mora biti pod kontrolom muškarca, svog muža, ali sociologinja Sylvia Walby navodi sljedeće: „Iako one gube svog individualnog patrijarha, oni ne gube svoju subordinaciju drugim patrijarhalnim strukturama i procesima. Zaista, one postaju još više izložene određenim raširenim javnim iskazivanjima patrijarhalnih ponašanja“ (Walby, 1990: 197). Dakle, na neki način čak i iskazi individualnosti i ženske autonomije ne čine žene manje ovisnim o strukturama muške dominacije jer je ona sveprisutna. Uzeći u obzir takve iskaze kao i činjenicu fenomena kao što su stakleni strop gdje je ženama nametnuta barijera profesionalnog napredovanja zbog svog roda kao i ostale oblike diskriminacija nad ženama, pogotovo posebne skupine žena kao što su migrantice, žene s invaliditetom i slični tipovi žena koji se nalaze na marginama društva, teško je s optimizmom gledati budućnost i potencijalnu mogućnost kraja patrijarhata.

Hrvatska sociologinja Inga Tomić-Koldurović u svom pregledu knjige Vjerana Katunarića *Ženski eros i civilizacija smrti* uzima pristup iz suvremenih socioloških teorija i navodi važnu tezu koja se tiče utjecaja privatnog patrijarhata na javni: „Prema njoj se mikroodnosi žena i muškaraca, uspostavljeni unutar obitelji, odražavaju na njihovo ponašanje u makrosustavu društva“ (Tomić- Koldurović, 1996: 282).

Ovdje možemo vidjeti da autor smatra kako privatni patrijarhat stvara temelje na kojima će se muško- ženski odnosi gledati. Zato postoji argument za to da se kraj patrijarhata može odviti unutar privatnog patrijarhata. I to putem učenja djece kroz socijalizaciju o idealima jednakosti između rodova tako da se tako gledanje prenese sve do odrasle dobi gdje sudjeluju u javnoj sferi života sa ženama. „Novi naraštaji ne socijaliziraju se prema tradicionalnom obliku

patrijarhalne obitelji te su od rane dobi izloženi potrebi da se snalaze u različitim okolinama i različitim ulogama odraslih“ (Castells, 1997: 299). Prema tome djeca mogu vidjeti kako njihovi roditelj obavljaju različite uloge od onih koji su im zadani unutar tradicionalne obitelji. Što je više dijete izloženo devijacijama unutar svoje obitelji više će biti fleksibilno da ne gleda muškarce i žene kroz njihove superficijalne karakteristike i zatim njihove odvojene sfere djelovanja već kao jedinstvene ljude čiji je rod samo jedan dio njih. I taj dio što čini rod ih ne čini superiornim ili inferiornim osobama. Što više se nove generacije socijaliziraju u različitim gledanjima rodova veće su šanse da patrijarhat ima manji utjecaj na njih nego na prijašnje generacije. Može se zaključiti da su prijašnje generacije upravo te koji inzistiraju na praćenju patrijarhalnih praksi jer su njima bile norma pa prema tome neupitne i samorazumljive.

Takvom bi se socijalizacijom patrijarhat mogao ako ne završiti, onda bar spriječiti u većoj mjeri. Ova perspektiva ima validne teze, ali smatram da zaboravlja i na utjecaj kulture koja ima velikog utjecaja na koncepcije roda tijekom odrastanja. Čak i ako osoba odrasta u okolini gdje se uči o borbi za ženska prava, gdje ne postoji potreba za klasificiranjem što je normalno za cure, a što za dečke, i dalje postoji vanjski utjecaj od strane vršnjaka i medija koji su sve prisutniji u našim životima. Na djeci postoji ogroman pritisak za konformiranjem pa tako uče i principe koje su patrijarhalni od strane vršnjaka ili medija koji su za održavanje patrijarhata kakav jest trenutno. Kultura stoga ima ogromnu ulogu u načinu na koji će se patrijarhat održavati i hoće li se nastavljati. Treba spomenuti i to da se kultura promijenila unatrag par godina što se tiče teme patrijarhata pa su nekoć negativni stereotipi što se tiče žena postali neprihvatljivi u javnoj raspravi. A ako dođe do toga da se neke štetni koncepti ponovno stave na radar kao relevantni i istiniti, dolazi do većinske protureakcije i odbijanja takvih teza.

Tome smo mogli svjedočiti unatrag par tjedana gdje je na svjetlo dana došla tema abortusa i u kojem slučaju je on prihvatljiv. S argumentima koji su nekoć bili smatrani prihvatljivima u javnu raspravu je vraćena tema abortusa te s onu koji su je doveli na radar muškarci koji žele odlučivati o načinu na koji će žene djelovati. Takav način gledanja je gotovo odmah stvorio kontroverzu jer ide protiv onog što se žene borile kroz prva dva vala feminizma: pravo izbora. Ovakav pokušaj kontrole ženskog tijela je još jedno lice patrijarhata koji je u tradicionalnoj državi kao što je Hrvatska i dalje aktivan zbog konzervativnih ideala i glasa Crkve koji su sveprisutni. Negativna reakcija žena na oduzimanje njihovih prava je razumna i očekivana stvar u našem vremenu, ali vrijedi podsjetiti da prije nije bilo tako. Prvenstveno jer solidarnost i svijest o ženinoj vrijednosti nije postojala. I upravo zbog osviještenja žena počinje slabljenje patrijarhata. Bell Hooks u svojoj knjizi *Feminizam je za sve* navodi: „Prije nego što

su žene mogle promijeniti patrijarhat morale smo promijeniti sebe: morale smo podići našu svijest“ (Hooks, 2000: 7). Uz daljnju pasivnost i slušanje muških glasova ne bi moglo doći do podizanja ženskih glasova diljem svijeta i preispitivanja svih nametnutih pravila patrijarhata do tog trenutka. Ono što su žene prvo morale učiniti je zaboraviti naučene patrijarhalne prakse pa tek onda educirati ostale žene i na kraju muškarce. Za pravi kraj patrijarhata potrebna je prvenstveno samosvijest žena i kultiviranje feminističke svijesti o nejednakostima koje se njih tiču u svakodnevnom životu. Patrijarhat je moćan jer je ponekad nevidljiv i suptilan prema onima na koje najviše utječe. Da bi patrijarhat došao da kraja potrebno je otkriti diskriminacije koje svaka pojedinačna žena doživljava, a zatim je ključno pronalaženje načina na koji će se obratiti pozornost na probleme uzrokovane ponekad nesvjesnim diskriminacijama i osuda kod muškaraca.

Ovdje vrijedi spomenuti da nisu samo kultura, socijalizacija i feministička svijest bitni za kraj patrijarhata. Ne treba negirati sveprisutnu važnost ekonomskog i socijalnog statusa u cjelokupnom položaju osobe. Posebno se iskazuje ta važnost ako je osoba dio manjinske skupine koja je opresirana u društvu. Kapitalizam i rasizam su važne sile koje imaju mnogo utjecaja i na patrijarhat. Moglo bi se reći da te sile idu zajedno jer njime dominira jedna skupina – bijeli muškarci koji su voditelji ekonomije. Bijele heteroseksualne žene će imati više privilegija unutar svih ovih sustava za razliku od Afroamerikanki ili Azijatkinja i ostalih etničkih manjina. Stoga je ključ solidarnost sa svim ženama, neovisno o tome gdje se nalaze što se tiče ekonomskog i socijalnog statusa jer su sistemi opresije povezani nego što se isprva čini. „Politička solidarnost između žena uvijek umanjuje šovinizam i postavlja temelje za svrgavanje patrijarhata“ (Hooks, 2000: 16). Udruživanje različitih skupina žena ojačava pokret feminizma i fokusira se na načine na koje su te žene jednake unutar patrijarhalnog kapitalističkog sustava, ali također naglašava različite probleme koje žene imaju ovisno o svojim specifičnim društvenim situacijama i kako se oni mogu riješiti jačanjem svijesti o zajedništvu i solidarnosti unutar pokreta.

Gdje budućnost patrijarhata ide ne možemo sa sigurnošću reći, ali vidimo da on slabi iz godine u godinu pa stoga možemo pretpostaviti značajno slabljenje patrijarhata u budućnosti, ali ne s tolikom sigurnošću u njegov kraj zbog povezanosti s jakim društvenim globalnim strukturama kapitalizma i bijele nadmoći. Kao sa svakim problemom gdje je opresija u pitanju, ključ je u neprestanom inzistiranju na jednakosti putem društvenog djelovanja koje urušava temelje nejednakosti. Ono što Kimmel (2000, 228) navodi jest jedan od najvažnijih dijelova rješavanja problema rodne nejednakosti: „Činjenica da su muškarci i žene danas gledani kao

više slični nego različiti reflektira ne samo promjenu u ljudskom razumijevanju i percepciji nego je i direktna posljedica veće rodne jednakosti nego u povijesti“ Dakle, prema tome ono čemu bi trebali nastojati u budućnost je društvo u kojem rod ne igra ulogu odnosno da on ne determinira hoće li netko biti diskriminiran na temelju njega. To znači smanjenje uloge roda na svim razinama: od mikro struktura društva, od osobnog doživljaja roda, od interakcije sa istim i suprotnim rodom sve od institucionalnih razina.

Treba više naglašavati sličnosti između žena i muškaraca, a manje razlike na temelju kojih se može zaključiti da je jedan rod bolji od drugog. Te razlike ne treba negirati već cijeliti jer različitost pridonosi zanimljivoj dinamici društva. Te razlike treba prihvatiti i ne odricati se ekspresija feminiteta i maskuliniteta koje želimo prikazati. Ovdje je više riječ o smanjivanju jaza između nepravednih tretiranja na temelju roda. To bi nam omogućilo funkcionirati u društvu gdje su ljudi kategorizirani po svojim jedinstvenim osobinama i sposobnostima, a ne po svom rodu. Naravno, u savršenom svijetu to bi se odnosilo i na sve ostale nejednakosti koje su usko povezane s patrijarhatom. Tu već spomenutu povezanost spominje Sylvia Walby u svojoj knjizi *Budućnost feminizma* gdje navodi: „Zahtjev rodne ravnopravnosti unutar feminističkih projekata ne može biti odvojen od širih društvenih problema i promjena“ (Walby, 1990: 124, prema Barada, 2011: 368). Po tome možemo vidjeti neraskidivost ostalih društvenih fenomena s problemima unutar patrijarhata i kako bi zajedničko djelovanje najviše pomoglo dobrobiti svih. „Autorica smatra da je odgovornost feminizma u utjecaju ne samo na promjenu rodnog režima, nego i ublažavanju posljedica kapitalističkog uređenja i globalnog zatopljenja. Bez imalo patetike, Walby sociološkim aparatom pokazuje da u pitanju nije budućnost feminizma, nego budućnost kao takva“ (Barada, 2011: 368).

Walby smatra da je rušenje patrijarhata jednako važno za sve ljude neovisno o njihovom rodu jer je usko vezano za ostale sustave koje stvaraju štetu svim ljudima. Ona stavlja feminizam na vrhu prioriteta jer smatra da cijela ljudska budućnost ovisi o tome.

Ono gdje leži moć patrijarhata je u njegovoj nevidljivosti i baš zbog toga treba nastavljati imati rasprave o rodnoj jednakosti kako bi neke rodno limitirajuće prakse i očekivanja došli na vidjelo i kako bi se svijest o problemima patrijarhata širila. Sve dok patrijarhat ostane u pozadini, moći će lakše operirati životima svih žena u pozadini uz pretenziju javnih ideala o jednakosti i borbi za ženska prava. Kroz stalno ispitivanje koncepata koje smo učili kao djeca možemo vidjeti gdje i sami griješimo i kako sudjelujemo u nastavljanju patrijarhata.

Stoga je ono što možemo najviše napraviti kad je riječ o patrijarhatu je educiranje samih sebe i drugih, a zatim solidarnost s različitim od sebe za dobrobit svih. Treba napomenuti da je upravo educiranje samih sebe i drugih postalo olakšano zbog postajanja društvenih medija putem kojih možemo brzo širiti informacije koje bi mogle pomoći velikom broju ljudi. Društveni mediji također mogu pomoći i u jačanju solidarnosti jer se kroz prikaz situacija s kojima nismo bili upoznati u našoj okolini možemo saznati probleme koje ta zajednica prolazi i kako možemo pomoći. Putem te povezanosti može se ojačati feministički pokret i time napor za krajem patrijarhata.

8. Zaključak

Na kraju ovog završnog rada mogu zaključiti da je patrijarhat važan društveni fenomen koji je još uvijek prisutan u 21. stoljeću. Patrijarhat je prisutan unutar svih društvenih struktura, od načina konceptualizacije roda, interakcija s drugim osobama i očekivanjima koje imamo od njih te posebno na institucionalnoj razini, koja je središnja točka produkcije patrijarhalnih odnosa. Kroz definiranje pojma patrijarhata, pregled povijesti patrijarhata, pregled 20. stoljeća kao ključnog razdoblja za ženska prava i analize promjena tijekom 21. stoljeća možemo zaključiti da je patrijarhat kompleksan dio društvene stvarnosti koji će nastaviti definirati ljudske interakcije.

Čak i uz napretke što se tiče rodne jednakosti unatrag nekoliko desetljeća, kao što su osiguravanje boljih prava žena na Bliskom Istoku (Sant, 2018), bolja zaštita od rodno zasnovanog nasilja (Tavares i Wodon, 2018) i fokus na smanjivanje rodne razlike u plaćama (Island je prva država u svijetu gdje je ilegalno plaćati muškarcima više od žena, Osborne, 2018), nismo još nažalost stigli do tog trenutka kad možemo reći da je došlo do kraja patrijarhata.

Usprkos boljem statusu žena kada gledamo širu društvenu sliku, ipak postoje mnoge rodne nejednakosti koje više nisu toliko očite, ali su i dalje štetne te su zbog svoje duboke usađenosti teže za iskorijeniti nego neke druge vrste opresije. Od žena se i dalje očekuje da se podvrgnu muškoj dominaciji i kontroli unutar poslovnog svijeta bez mogućnosti napretka (fenomen staklenog stropa, Bachman, 2020). Usprkos većem fokusu i trudu što se tiče poboljšanja ekonomskog statusa žena, već spomenuta rodna nejednakost što se tiče plaća je i dalje problem koji ne nestaje. Svakako ne smijemo zaboraviti na različite oblike diskriminacije i zlostavljanja žena koje su i dalje svakodnevna iskustva mnogih žena. Prema izvješću UN-a iz 2019. 35 % žena u svijetu je doživjelo neki oblik seksualnog ili fizičkog zlostavljanja od strane

partnera ili seksualnog zlostavljanja od neke druge osobe, a žene čine 49 % žrtava trgovanja ljudima. Također je zabrinjavajuća kontrola ženskog tijela u obliku mutacije genitalija (oko 200 milijuna žena), maloljetnih brakova (oko 650 milijuna djevojčica) i ostalih praksi za koje se mislilo da nemaju mjesta u modernom društvu.

Ipak, kroz analizu novih rodni uloga u obitelji ne možemo negirati promjene koje nastavljaju rušiti rodna očekivanja, veći angažman muškaraca oko brige u kućanstvu i oko djece i shodno tome daljnje distanciranje žena od teze da pripadaju samo u privatnoj sferi djelovanja. Takve promjene mogu dati nadu što se tiče kraja patrijarhata s obzirom na to da se institucionalizirani odnosi mogu promijeniti nabolje, kao što su se promijenili obiteljski. To se ponajviše može ostvariti putem jačanja feminističke svijesti, političke solidarnosti i fokusa na rodnu jednakost od djetinjstva. Na kraju mogu zaključiti da još uvijek nije došlo do kraja patrijarhata, ali mu se smijemo nadati ako radimo po principima rodne jednakosti i jačanja svijesti o potrebi ravnopravnosti svih ljudi.

9. Popis literature

1. Anand T (2018). A Brief Summary Of The First Wave Of Feminism. *Feminism in India*, 24. travnja. <https://feminisminindia.com/2018/04/24/summary-first-wave-of-feminism/> (9. rujna 2020.)
2. Bachman E (2020). The Glass Ceiling For Women CEOs Remains Firmly Entrenched, Says WSJ. *Forbes*, 9. travnja. <https://www.forbes.com/sites/ericbachman/2020/04/09/the-glass-ceiling-for-women-ceos-remains-firmly-entrenched-says-wsj/#561b958715a> (10. kolovoza 2020.)
3. Barada V (2011). Sylvia Walby The Future of Feminism, *Prikazi. Revija za sociologiju*, 41 (3), 363–372 <https://doi.org/10.5613/rzs.41.3.6> (20. lipnja. 2020.)
4. Cambridge dictionary, 2020. <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/toxic-masculinity> (10. rujna 2020.)
5. Castells M (1997). *The Power of Identity*. UK: Wiley-Blackwell
6. Cruea S (2005). *Changing Ideals of Womanhood During the Nineteenth-Century Woman Movement*. Bowling Green State University: General Studies Writing Faculty Publications. https://scholarworks.bgsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1000&context=gsw_pub (19. lipnja 2020.)
7. Edwards J, Jacobs H (2014). 26 Sexist Ads Of The 'Mad Men' Era That Companies Wish We'd Forget. *Business Insider*, 8. svibnja. <https://www.businessinsider.com/26-sexist-ads-of-the-mad-men-era-2014-5> (9. rujna 2020.)
8. Engels, F (1884). *Origin of the Family, Private Property, and the State*. Zurich: Marx/Engels Selected Works, Volume Three. https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/origin_family.pdf (18. lipnja 2020.)
9. Gangoli, G (2017). Understanding patriarchy, past and present. *Journal of Gender-Based Violence*, 1(1), 127-134, <https://doi.org/10.1332/239868017X149071523430>. https://research-information.bris.ac.uk/ws/portalfiles/portal/131691707/JGBV_S_17_00017.pdf (18. lipnja 2020.)
10. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje, 2020. *Leksikografski zavod Miroslav Krleža*. <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47023> (17. lipnja 2020.)

11. Hooks B (2000). *Feminism is for everybody*. Canada: South End Press Cambridge, MA https://excoradfeminisms.files.wordpress.com/2010/03/bell_hooks-feminism_is_for_everybody.pdf (24. lipnja 2020.)
12. Jensen R (2017). *The End of Patriarchy: Radical Feminism for Men*. Australia: Spinifex Press. <https://www.scribd.com/read/333049543/The-End-of-Patriarchy-Radical-Feminism-for-Men> (10. kolovoza 2020.)
13. Lerner G (1986). *The Creation of Patriarchy*. New York: Oxford University Press. https://books.google.hr/books?redir_esc=y&hl=hr&id=szm-8WgGjWgC&q=patriarchy#v=onepage&q&f=false (18.lipnja 2020.)
14. News release Bureau of Labor Statistics, U.S. Department of Labor USDL-20-1380, July 17, 2020. <https://www.bls.gov/news.release/pdf/wkyeng.pdf#page=11> (10. kolovoza 2020.)
15. Oláh L, Richter R i Kotowska I (2014). State-of-the-art report: The new roles of men and women and implications for families and societies. *Families and Societies Working Paper Series*. <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2014/12/WP11OláhEtAl2014.pdf> (20.lipnja 2020.)
16. Online etymology dictionary, 2020. <https://www.etymonline.com/word/patriarchy> (17.lipnja 2020.)
17. UN Women: Facts and figures: Ending violence against women (2019). <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/facts-and-figures> (10. kolovoza 2020.)
18. Osborne S (2018). Iceland makes it illegal to pay men more than women. *The Independent*, 3. travnja. <https://www.independent.co.uk/news/business/news/iceland-gender-pay-gap-illegal-men-pay-more-women-income-salary-earn-a8139141.html> (10. kolovoza 2020.)
19. Rampton M (2015). Four Waves of Feminism. *Pacific Magazine*, 25. listopada. <https://www.pacificu.edu/magazine/four-waves-feminism> (19.lipnja 2020.)
20. Rosen M (2017). A Feminist Perspective on the History of Women as Witches. *Dissenting Voices*, 6 (1) , Article 5 <http://digitalcommons.brockport.edu/dissentingvoices/vol6/iss1/5> (9. rujna 2020.)
21. Sant S (2018). Saudi Arabia Lifts Ban On Female Drivers, 24. kolovoza. <https://www.npr.org/2018/06/24/622990978/saudi-arabia-lifts-ban-on-women-drivers?t=1597230061015> (10. kolovoza 2020.)

22. Tavares P i Wodon Q (2018). Ending violence against women and girls, Global and regional trends in women's legal protection against domestic violence and sexual harassment
<http://pubdocs.worldbank.org/en/679221517425064052/EndingViolenceAgainstWomenandGirls-GBVLaws-Feb2018.pdf> (10.kolovoza 2020.)
23. Tomić- Koludrović I (1996). Konstrukcija spolnosti i tolerancija. *Društvena istraživanja*, 5 (2 (22)), 331-343. <https://hrcak.srce.hr/32146> (20.lipnja 2020.)
24. Turner Garrison, L (2017). Modern societies where women literally rule, 3. ožujka.
<https://www.mentalfloss.com/article/31274/6-modern-societies-where-women-literally-rule> (10. kolovoza 2020.)
25. Walby, S (1990). *Theorizing Patriarchy*. UK: Basil Blackwell.
<https://libcom.org/files/Theorizing%20Patriarchy%20-%20Sylvia%20Walby.pdf>
(21.lipnja 2020.)
26. Wharton A (2005). *The Sociology of Gender An Introduction to Theory and Research*. UK: Blackwell Publishing <https://xyonline.net/sites/xyonline.net/files/2019-08/Wharton%2C%20The%20Sociology%20of%20Gender%20-%20An%20Introduction%20to%20Theory%20and%20Research%20%282005%29.pdf>
f (9.rujna.2020.)